УДК 342.922:344.13
DOI https://doi.org/10.32782/2307-1745.2026.83.11

Пітьк І. Ю.,
асистент кафедри адміністративістики
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-9973-8652

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ: СТАТУСНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Анотація. У статті досліджено теоретико-правову природу юридичної відповідальності військовослужбовців у публічно-правовій сфері та визначено її місце у механізмі правового регулювання військової служби. На основі аналізу загальнотеоретичних підходів до розуміння відповідальності обґрунтовано доцільність її розгляду у межах публічно-правового поля у єдності ретроспективного та перспективного вимірів. Розкрито специфіку юридичної відповідальності військовослужбовців у публічно-правовій сфері, зумовлену особливим характером військової служби та спеціальним адміністративно-правовим статусом військовослужбовця. Обґрунтовано, що юридична відповідальність одночасно є складовою спеціального адміністративно-правового статусу військовослужбовця та елементом адміністративно-правового забезпечення військової служби. Окремо досліджено подвійний характер правового впливу юридичної відповідальності військовослужбовців, який одночасно спрямований на конкретного суб'єкта та на забезпечення військової дисципліни, належного порядку проходження військової служби й обороноздатності держави. Встановлено, що в умовах воєнного стану індивідуальна та загальносоціальна спрямованість такої відповідальності набувають паритетного значення. Уперше чітко окреслено та систематизовано специфічні ознаки юридичної відповідальності військовослужбовців у публічно-правовій сфері, до яких віднесено її належність до структури спеціального адміністративно-правового статусу військовослужбовця, особливий суб'єктний склад, розширене порівняно із загальним статусом громадянина коло юридично значущих військово-службових обов'язків, спеціальний порядок реалізації, наявність спеціальних заходів відповідальності, статусно-трансформаційний характер та подвійний характер правового впливу.

Ключові слова: юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, адміністративний проступок, Збройні Сили України, військовослужбовець, військова посадова особа.

Постановка проблеми. Правове регулювання юридичної відповідальності військовослужбовців в Україні протягом останнього десятиліття, особливо після запровадження правових режимів особливого та воєнного станів, зазнало істотних змін у напрямку посилення деліктних заходів, розширення кола спеціальних суб'єктів, на яких вона поширюється, а також службових обов'язків, порушення, невиконання або неналежне виконання яких може бути підставою для дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності. Водночас кількісне розширення та посилення деліктного регулювання не завжди супроводжувалося належним теоретичним осмисленням самої природи юридичної відповідальності як складової спеціального адміністративно-правового статусу військовослужбовців та, загалом, особливостей проходження військової служби у період дії правових режимів особливого та воєнного стану.

З огляду на зазначене актуальним є дослідження юридичної відповідальності військовослужбовців у публічно-правовій сфері не лише з функціональної точки зору (як сукупність несприятливих юридичних наслідків учиненого правопорушення), а як складової їх спеціального адміністративно-правового статусу та механізму адміністративно-правового забезпечення військової служби. Це зумовлює необхідність визначення її специфічних ознак, з'ясування характеру впливу на спеціальний правовий статус військовослужбовця, а також співвідношення індивідуальної спрямованості відповідальності з її функціональним призначенням для забезпечення військової дисципліни, належного порядку проходження військової служби та обороноздатності держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання юридичної відповідальності у публічно-правовій сфері, її значення як складової адміністративно-правового статусу військовослужбовців розглядали у своїх працях такі фахівці, як О. Андрушко, А. Бейкун, Л. Біла-Тіунова, В. Вернигора, С. Іщенко, В. Коваль, А. Нетребенко, І. Піскун, А. Радчук, М. Сєріков, В. Скоморовський, В. Топольніцький, С. Чумак та інші науковці. Водночас комплексне дослідження статусного та функціонального вимірів такої відповідальності, визначення системи її специфічних ознак, впливу на окремі складові спеціального адміністративно-правового статусу військовослужбовця, а також можливість ширшого застосування заходів позитивної відповідальності у військовій сфері, не здійснювалося.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз юридичної відповідальності військовослужбовців у публічно-правовій сфері, визначення її місця у структурі спеціального адміністративно-правового статусу військовослужбовця та механізмі адміністративно-правового забезпечення військової служби, а також виокремлення і систематизація її специфічних ознак.

Виклад основного матеріалу. Модель юридичної відповідальності військовослужбовців в Україні характеризується багатоаспектністю, особливим суб'єктним складом і специфікою деліктного впливу, що зумовлено особливим характером військової служби, необхідністю забезпечення військової дисципліни та реалізацією завдань державної політики у сфері безпеки й оборони. Для з'ясування сутності юридичної відповідальності

військовослужбовців у публічно-правовій сфері доцільним є застосування діалектичного методу сходження від абстрактного до конкретного [1, с. 38].

У Словнику української мови (СУМ-11) відповідальність дефініюється як покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова [2]. В Енциклопедії сучасної України відповідальність розуміється як здатність особи чи колективу не тільки усвідомлено вибирати дії, способи поведінки і життя, а й оцінювати їх під кутом зору їхніх наслідків [3]. У словнику М. Розенталя міститься таке визначення цього поняття: «відповідальність – категорія етики і права, яка відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення особи до суспільства (людства в цілому), що характеризується дотриманням норм права і норм моралі» [4, с. 20].

Як вказує В. Сущенко, феномен «відповідальність» неодмінно пов'язаний з соціумом, формується і реалізується завдяки останньому та є не просто усвідомленням особою значення своїх дій та їхніх наслідків, але і її підзвітністю певним вимогам (правилам, стандартам), що ставляться іншими людьми в процесі їх співіснування [5, с. 179].

О. Гарасимів, здійснюючи історико-філософське дослідження категорії відповідальності, дійшла до висновку, що аналіз відповідальності у філософії був спрямований на розгляд її як форми взаємозв'язку особи та суспільства. Філософи розуміють відповідальність не тільки як суб'єктивний феномен, але і як етику обов'язку, без якої вдосконалення стосунків зі світом, іншими людьми, соціумом не може існувати [6, с. 81].

В історико-філософському розрізі до подібного висновку доходили і І. Вітковська та І. Євдокимова, підкреслюючи, що період кінця XIX ст. – початку XXI ст. характеризується утвердженням плюралізму поглядів на проблему відповідальності. Від марксистського підходу (К. Маркс, Ф. Енгельс), де суспільство важливіше індивіда, а відповідальність повинна бути колективною, до екзистенціального (С. Кьєркегор, Ж.-П. Сартр), де відповідальність розглядається повністю в індивідуалізованому вигляді [7, с. 77].

При цьому, переважна більшість вчених обстоює позицію, що категорія відповідальності у загальнофілософському значенні є спорідненою і взаємообумовленою із категорією свобода. Адже саме свобода виступає необхідною передумовою відповідальності: лише за наявності можливості свідомого вибору варіантів поведінки особа може бути піддана оцінці з боку суспільства та нести відповідні наслідки за свої дії чи бездіяльність. До подібних висновків, як слушно вказує Т. Розвадовська, у своїх працях доходили і Ф. Бекон, І. Берлін, І. Кант, Г. Сковорода із загальнофілософської точки зору; І. Бех, К. Роджерс, Дж. Роттер, Е. Франкл, З. Фройд, Е. Фромм – з позиції психології; А. Макаренко, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський – в аспектах педагогіки та теорії виховання [8, с. 259].

Відповідальність як правова цінність, зазначає Ю. Оборотов, є механізмом забезпечення свободи, складовими якої є суб'єктивні права та юридичні обов'язки. В. Селіванов підкреслював, що свобода людини не тільки визначає її певну соціальну автономію і рівність, а й зумовлює особисту незалежність і, головне, свідому відповідальність людини в суспільстві [9; 10, с. 9].

Таким чином, аналіз етимологічних, історико-філософських та етико-психологічних підходів до розуміння категорії «відповідальність» свідчить про її складний і багатовимірний характер. У загальнофілософському значенні відповідальність розглядається як особлива форма діалектичного взаємозв'язку між особою та суспільством, суб'єктивно-психологічним та об'єктивно-соціальним, що проявляється у здатності суб'єкта усвідомлювати значення своїх дій, оцінювати їх наслідки та бути підзвітним визначеним соціальним вимогам, закріпленим зокрема і в об'єктивному праві. Відповідальність тісно пов'язана з категорією свободи, оскільки саме наявність свободи вибору обумовлює можливість покладення на особу обов'язку відповідати за результати своєї поведінки. З аналізу викладених вище позицій вчених-філософів вбачається, що свобода без відповідальності трансформується у свавілля, тоді як відповідальність без свободи втрачає свій зміст, оскільки виключає можливість усвідомленого вибору.

З огляду на зазначене, для цілей наукового дослідження можемо дійти ряду висновків. По-перше, відповідальність доцільно розглядати не лише як реакцію на правопорушення, а набагато ширше – як універсальний соціальний механізм регуляції поведінки, що забезпечує стабільність суспільних відносин; з інструментальної точки зору відповідальність є комплексом засобів та способів запобігання надмірній абсолютизації свободи дії. У цьому контексті відповідальність виконує не лише ретроспективну, а й перспективну функцію, орієнтуючи поведінку особи на дотримання встановлених правил ще до моменту можливого правопорушення.

По-друге, відповідальність, маючи складну дуальну, суб'єктивно-об'єктивну природу, охоплює як внутрішній, індивідуально-психологічний та інтелектуально-вольовий, так і зовнішній, соціально-нормативний, аспекти. Саме тому заходи відповідальності, зокрема юридичної, реалізуючи виховну, превентивну, регулятивну, каральну та відновлювальну функції [11, с. 87], повинні здійснювати комплексний вплив як на особу правопорушника шляхом формування у неї належних нормативних установок, правосвідомості, дисциплінованості та поваги до соціальних приписів; так і на суспільні відносини загалом – шляхом забезпечення їх стабільності, охорони публічного інтересу, відновлення суспільних відносин до того стану, що існував до їхнього можливого порушення, тощо.

При цьому, як вбачається із вищевикладених позицій вчених, відповідальність у широкому, загальнофілософському, значенні не завжди має прояв у несприятливих заходах, санкційному реагуванні соціуму на невиконання обов'язку, вчинення суспільно неприйнятних, шкідливих та/або небезпечних діянь. Задля виконання виховної та превентивної функції відповідальність може мати як ретроспективний (негативний), так і перспективний (позитивний) характер.

Розглядаючи відповідальність крізь призму діалектичного співвідношення належного та сущого [12], слід констатувати, що на практико-прикладному рівні (рівні сущого) окремі різновиди відповідальності відображають лише аспектні прояви єдиного феномену соціальної відповідальності. Наприклад, залежно від особливостей галузевого, інституційного різновиду юридичної відповідальності (кримінальна, адміністративна, цивільна, господарська тощо), значно переважати може ретроспективний (негативний) або перспективний (позитивний) її вимір. Водночас на рівні «належного» відповідальність постає як цілісний універсальний механізм соціальної регуляції, у якому ретроспективний і перспективний аспекти не протиставляються один одному, а у своєму ідеальному прояві покликані забезпе-

чувати комплексну реалізацію всіх її складових – регулятивної, превентивної, виховної, охоронної та каральної.

Відповідно, і юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності виступає не лише як санкційний механізм, а як багаторівнева система правового впливу, що поєднує превентивну, охоронну, регулятивну та виховну функції. Її системність проявляється у тому, що вона функціонує одночасно як елемент правового регулювання, інструмент забезпечення публічного інтересу та засіб підтримання стабільності правопорядку, формуючи цілісний механізм правової організації суспільства. Як слушно вказує колектив авторів Н. Оніщенко, Т. Тарахонич, Н. Пархоменко та Л. Макаренко, суть юридичної відповідальності полягає у цілеспрямованому впливі на поведінку особи за допомогою юридичних засобів, з метою упорядкування суспільних відносин, надання їм системності і стабільності, уникнення різких загострень соціальних конфліктів, втілення принципів соціальної справедливості, підвищення рівня цивілізованості та культури суспільства [10, с. 22]. Переважна більшість вчених обстоює позицію, що юридичну відповідальність слід розглядати у двох вимірах: як інститут об'єктивного права – у контексті теорії публічно-правового примусу та як елемент змісту правовідносин – у контексті теорії правовідносин [13, с. 13].

Незважаючи на те, що у публічно-правовій сфері позитивний аспект юридичної відповідальності проявляється менш виразно, ніж ретроспективний, юридична відповідальність не втрачає свого комплексного характеру. О. Дашковська, В. Яворський та К. Безсонова слушно вказують, що соціальна відповідальність виступає в єдності позитивного і негативного аспектів, відповідні аспекти повинні виділятися в її юридичній формі. Зведення юридичної відповідальності лише до ретроспективної реакції на правопорушення, до реалізації вимог санкції норми права щодо правопорушника є одностороннім підходом. [14, с. 23].

При цьому, встановлення специфічних особливостей юридичної відповідальності у публічно-правовій сфері має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє визначити її місце у механізмі функціонування публічної влади та розкрити специфіку застосування заходів юридичної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України (далі – ЗСУ).

Варто зазначити, що аналіз сучасної юридичної літератури свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення специфічних особливостей юридичної відповідальності у публічно-правовій сфері. Низка вчених фактично ототожнює її характерні особливості із загальними ознаками юридичної відповідальності, відносячи до них законність, державний примус, процесуальну форму, реалізацію уповноваженими органами, виникнення за наявності підстав тощо [15, с. 16].

До того ж, окремі науковці й надалі досліджують юридичну відповідальність у публічно-правовій сфері через призму категорій «державного управління» та «державного врядування», тоді як сучасна доктрина адміністративного права та законодавство України ґрунтуються на концепції публічного адміністрування, пов'язаній із розвитком сервісної та цифрової держави [16, с. 47; 17], утвердженням принципу верховенства права [18], належного врядування, людиноцентризму та сервісної орієнтованості діяльності органів публічної влади [19, с. 45]. За таких умов юридична відповідальність дедалі менше сприймається виключно як інструмент державного примусу і покарання та доповнюється превентивними, стимулюючими й виховними механізмами, зокрема переконанням і заохоченням, а окремі публічно-владні повноваження можуть реалізовуватися також іншими суб'єктами, яким вони делеговані законом [20, с. 172].

Аналогічні тенденції простежуються у військовій сфері, де поряд зі збереженням імперативного характеру військової служби посилюється орієнтація на стандарти демократичного цивільного контролю, належного врядування, гарантії захисту прав військовослужбовців, застосування заходів морального і матеріального заохочення та залучення інших уповноважених законом суб'єктів до виконання окремих завдань у сфері оборони, що пов'язується з тенденцією до «оцивільнення» збройних сил [21, с. 141; 22, с. 107–110]. Вказане підтверджує комплексний характер юридичної відповідальності, який передбачає поєднання ретроспективного та перспективно-позитивного вимірів правового впливу [12, с. 23].

У зв'язку з цим в контексті дослідження змісту та особливостей юридичної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України доцільним видається виокремити спеціальні ознаки юридичної відповідальності, які безпосередньо випливають із природи публічної влади та змісту публічно-владних управлінських функцій, після чого окреслити специфічні особливості, характерні для юридичної відповідальності саме військовослужбовців Збройних Сил України у публічно-правовій сфері.

Таким чином, до загальних ознак юридичної відповідальності у публічно-правовій сфері слід віднести: 1) ***владно-управлінський характер***, що проявляється у реалізації юридичної відповідальності уповноваженими суб'єктами публічної влади в межах наданих їм законом повноважень; 2) ***спрямованість на забезпечення публічного інтересу***, який має соціальну природу і спрямований на задоволення потреб не лише держави, а усього населення або його значних соціальних утворень (наприклад, територіальних громад), а потреба, що є об'єктом публічного інтересу, має найвищу соціальну цінність [23, с. 33]; 3) ***функціональний зв'язок із реалізацією публічно-владних повноважень***, який проявляється у тому, що відповідальність виникає або у зв'язку із здійсненням суб'єктом публічно-владних функцій держави чи місцевого самоврядування, або внаслідок посягання на встановлений порядок їх реалізації; 4) ***спеціальна нормативно визначена процедурна форма реалізації***, що передбачає чітко встановлений законом порядок притягнення до відповідальності, процесуальні гарантії та компетенцію уповноважених суб'єктів; 5) ***ґрунтується на нормах публічного права*** (конституційного, адміністративного, кримінального, фінансового, адміністративно-процесуального, кримінально-процесуального тощо) [24, с. 4]; 6) ***забезпечується не лише державним примусом, але іншими методами публічного адміністрування, такими як*** *заохочення та переконання*, що є результатом тенденції до загальної лібералізації методів публічного адміністрування в Україні та Європі [20, с. 175]; 7) ***переважне домінування ретроспективного (негативного) аспекту юридичної відповідальності***; 8) ***підвищений рівень імперативності та обмежена дискреційність правозастосування***, що проявляється у значно меншій свободі розсуду уповноваженого суб'єкта порівняно з юридичною відповідальністю у приватноправовій сфері; 9) ***поєднання індивідуальної та загальносоціальної (колективної) мети реалізації.***

Водночас у контексті юридичної відповідальності військовослужбовців, які є суб'єктами проходження державної служби

особливого характеру, пов'язаної із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [25], викладені вище ознаки потребують конкретизації та змістовного розширення, а також деяких застережень.

Як вже зазначалося вище, більшість вчених обстоює позицію, що юридичну відповідальність слід розглядати у двох вимірах: як інститут об'єктивного права – у контексті теорії публічно-правового примусу, та як елемент змісту правовідносин – у контексті теорії правовідносин [13, с. 13]. Такий підхід дозволяє розкрити загальнотеоретичні особливості та природу юридичної відповідальності, однак залишає поза увагою статусний вимір вказаної категорії. З огляду на особливий характер військової служби юридична відповідальність виступає також невід'ємною складовою адміністративно-правового статусу військовослужбовця, визначаючи не лише можливість застосування до нього заходів публічно-владного впливу, але і характер спеціальних прав та обов'язків, а також можливі юридичні наслідки їх порушення.

Як слушно вказує В. Коваль, адміністративно-правовий статус військовослужбовця має специфічну структуру, до якої поряд із правами, обов'язками та гарантіями їх реалізації належить юридична відповідальність, при цьому чинне військове законодавство закономірно робить основний акцент саме на обов'язках військовослужбовців з огляду на завдання у сфері забезпечення національної безпеки та оборони [26, с. 3]. Отже, юридична відповідальність у структурі правового статусу військовослужбовця перебуває у системному зв'язку з його правами, обов'язками, гарантіями, а також установленими законодавством обмеженнями.

Аналогічний підхід простежується і в інших наукових дослідженнях проблем юридичної відповідальності військовослужбовців. Зокрема В. Скоморовський та М. Сєріков наголошують, що юридична відповідальність військовослужбовців є важливим елементом забезпечення дисципліни та законності у військовій сфері. Її особливості визначаються специфікою військової служби, що вимагає підвищеного рівня організованості, підпорядкованості, а також швидкого реагування на обставини, які часто пов'язані із захистом національної безпеки [27, с. 149]. В. Вернигора та колектив авторів А. Бейкун, І. Піскун, В. Топольніцький, А. Нетребенко також характеризують юридичну відповідальність військовослужбовців, насамперед, як елемент правового статусу військовослужбовця, пов'язуючи її функціональне значення із забезпеченням законності та правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях [28, с. 7; 29, с. 98].

Багато вчених також обстоюють позицію, що юридична відповідальність військовослужбовця може розглядатися і як складова механізму адміністративно-правового забезпечення військової служби [30, с. 84]. Її встановлення та реалізація забезпечують дотримання встановлених законом правил поведінки, військової дисципліни та законності, а отже, створюють необхідні юридичні передумови для належного функціонування військової служби.

Таким чином, вступ особи на військову службу зумовлює не лише набуття нею додаткових прав та обов'язків, а й формування якісно нового, спеціального адміністративно-правового статусу, зміст якого визначається особливим характером військової служби, її підвищеною публічною значущістю та необхідністю виконання завдань із забезпечення національної безпеки і оборони держави. В. Коваль слушно наголошував, що із початком проходження особою військової служби її загальний правовий статус громадянина трансформується (послідовно змінюється) у напрямі отримання адміністративно-правового статусу військовослужбовця [26, с. 196]. Відповідно, адміністративно-правовий статус військовослужбовця є похідним від загального правового статусу людини і громадянина, виникає у зв'язку з проходженням військової служби, тісно пов'язаний із державною службою особливого характеру та відображає становище особи у публічно-правових відносинах як суб'єкта публічного права, який реалізує права й обов'язки, обумовлені військовою посадою [31, с. 75].

Отже, сама специфіка нормативного регулювання військової служби зумовлює розширення меж юридично значущої поведінки військовослужбовця порівняно із загальним статусом громадянина. Військовослужбовець відповідає не лише за дотримання загальнообов'язкових норм права, а й за належне виконання спеціальних військово-службових обов'язків. Відповідно, юридична відповідальність у цьому випадку безпосередньо пов'язана із самим фактом набуття особою спеціального статусу військовослужбовця. Якщо щодо загального суб'єкта права застосування юридичної відповідальності переважно означає виникнення обов'язку зазнати певних несприятливих наслідків, то щодо військовослужбовця такі наслідки можуть безпосередньо трансформувати окремі елементи його спеціального адміністративно-правового статусу. Йдеться, зокрема, про можливість застосування заходів, які впливають на військове звання, службове становище, можливість подальшого проходження військової служби та реалізацію пов'язаних із ними прав і обов'язків.

Таким чином, юридично значущі наслідки поведінки військовослужбовця можуть стосуватися не окремого права чи обов'язку, а самої можливості збереження ним набутого спеціального статусу. У зв'язку з цим, юридична відповідальність військовослужбовців у публічно-правовій сфері має статусно-трансформаційний характер. На відміну від юридичної відповідальності цивільних осіб, реалізація юридичної відповідальності щодо військовослужбовців у публічно-правовій сфері може не лише погіршувати чи покращувати правове становище особи, а, загалом, впливати на обсяг і структуру їх спеціального адміністративно-правового статусу, змінюючи його окремі елементи – зокрема військове звання, службове становище (а з ними і обсяг посадових прав, обов'язків, гарантій), та можливість подальшого проходження військової служби. Так, наприклад, відповідно до п. 48 Дисциплінарного статуту ЗСУ на військовослужбовця сержантського (старшинського) складу може бути накладено стягнення у вигляді пониження у військовому званні з переведенням на нижчу посаду [32].

З огляду на зазначене, юридична відповідальність військовослужбовців характеризується особливим поєднанням санкційного, статусного та функціонального впливу, а систему юридичної відповідальності військовослужбовців у публічно-правовій сфері доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних галузевих видів юридичної відповідальності, застосування яких має спеціальну правову регламентацію з огляду на військово-службовий статус особи. У науковій літературі до таких видів віднесено дисциплінарну, адміністративну, матеріальну та кримінальну відповідальність.

Саме тому, на нашу думку, специфічними ознаками юридичної відповідальності військовослужбовців у публічно-правовій сфері слід визначити: 1) є складовою спеціального адміністративно-правового статусу військовослужбовця та, загалом, адміністративно-правового забезпечення військової служби, має тісний взаємозв'язок із правами, обов'язками, гарантіями,

обмеженнями та заборонами, які визначають спеціальне правове становище військовослужбовця; 2) специфічний суб'єктний склад, основу якого становлять військовослужбовці як особи, що проходять державну службу особливого характеру та володіють спеціальним адміністративно-правовим статусом, а у випадках, прямо передбачених законом, – також інші прирівняні до них суб'єкти; 3) розширене порівняно із загальним статусом громадянина коло юридично значущих військово-службових обов'язків, невиконання або неналежне виконання яких може бути підставою юридичної відповідальності; 4) спеціальний порядок та особливості реалізації юридичної відповідальності, зумовлені характером військової служби та системою військового управління; 5) наявність спеціальних заходів юридичної відповідальності, зумовлених необхідністю забезпечення військової дисципліни та належного порядку проходження військової служби; 6) статусно-трансформаційний характер, що проявляється у можливості зміни внаслідок застосування юридичної відповідальності спеціального адміністративно-правового статусу військовослужбовця або його окремих елементів, зокрема військового звання, службового становища, обсягу пов'язаних із ним прав і обов'язків, можливості подальшого проходження військової служби тощо; 7) подвійний характер правового впливу, який одночасно спрямований на конкретного військовослужбовця та на забезпечення військової дисципліни, належного проходження військової служби й обороноздатності держави; 8) галузево поділяється на кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та матеріальну.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що юридична відповідальність у публічно-правовій сфері є комплексним механізмом правового впливу, пов'язаним із реалізацією публічно-владних повноважень та забезпеченням публічного інтересу. Її характерними ознаками є владно-управлінський характер, публічно-правова нормативна основа, спеціальна процедурна форма реалізації, підвищена імперативність та обмежена дискреційність правозастосування, поєднання державного примусу з іншими методами публічного адміністрування, а також ретроспективного і перспективного, індивідуального та загальносоціального вимірів.

Щодо військовослужбовців юридична відповідальність набуває додаткової специфіки, зумовленої їх спеціальним адміністративно-правовим статусом, і одночасно виступає складовою механізму адміністративно-правового забезпечення військової служби. Уперше систематизовано її специфічні ознаки: 1) належність до структури спеціального адміністративно-правового статусу військовослужбовця; 2) специфічний суб'єктний склад; 3) розширене порівняно із загальним статусом громадянина коло юридично значущих військово-службових обов'язків; 4) спеціальний порядок реалізації; 5) наявність спеціальних заходів відповідальності; 6) статусно-трансформаційний характер; 7) подвійний характер правового впливу; 8) галузева диференціація.

Література:

1. Івакін О.А. Діалектична філософія : монографія. 2-ге вид., переробл. і допов. Одеса : Фенікс, Суми: Університетська книга, 2007. 440 с.
2. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: https://sum11.com.ua/vidpovidaljnistj/ (дата звернення: 22.08.2026).
3. Лісовий В.С. Відповідальність. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. Київ : Ін-тут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: https://esu.com.ua/article-34408 (дата звернення: 22.08.2026).
4. Дубовой А.С., Загребельна Н.А. Теоретичні аспекти визначення змісту юридичної відповідальності в системі права. *Legal Bulletin*. 2023. № 8. С. 17–23. DOI: https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-08-17-23 (дата звернення: 22.08.2026).
5. Сущенко В.М. Категорія «відповідальність» у гуманітарних науках та юриспруденції: мультидисциплінарний підхід. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. № 2. С. 166–184. URL: https://phtl.nlu.edu.ua/article/view/242857 (дата звернення: 22.08.2026).
6. Гарасимів О.І. Філософсько-правовий аспект соціальної відповідальності в діяльності органів внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7063/1/Diss.doc.pdf (дата звернення: 22.08.2026).
7. Вітковська І.М., Євдокимова І.А. Становлення поняття відповідальності у філософії та соціології. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2020. Вип. 27. С. 77–81. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/daaa8ab3-5a27-4306-8a7d-f7d7db6d98fd/content (дата звернення: 22.08.2026).
8. Розвадовська Т.В. Відповідальність: філософський та гуманітарний аспекти. *Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання* : науковий щорічник. 2018. Т. 1(23). С. 258–267. URL: https://er.ucu.edu.ua/server/api /core/bitstreams/a8c65105-77ca-4c53-aaf1-e7c38ac601a3/content (дата звернення: 22.08.2026).
9. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти : монографія. Вид-чий Дім «Ін Юре», 2002. 613 с.
10. Оніщенко Н.М., Тарахонич Т.І., Пархоменко Н.М., Макаренко Л.О. Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах : монографія / за заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ: Юридична думка, 2009. 216 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2010/INSTUTUT_2009.pdf (дата звернення: 22.08.2026).
11. Голоядова Т.О. Поняття та види функцій адміністративної відповідальності. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов, Л.І. Кормич, М.А. Польовий та ін. Одеса: Фенікс, 2009. Вип. 37. С. 83–92. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23ca1765-e1f7-4b24-8df0-d1d865d2e200/content (дата звернення: 22.08.2026).
12. Малишев Б.В. Правові явища зі сфери належного та зі сфери сущого (теоретико-правовий аналіз). *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 2. С. 62–73. URL: http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-3-2013/item/103 (дата звернення: 22.08.2026).
13. Калєніченко Л.І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2020. № 1(67). Т. 1. С. 12–17. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2020/part_1/4.pdf (дата звернення: 22.08.2026).
14. Дашковська О.Р., Яворський В.О., Безсонова К.Д. Позитивна юридична відповідальність: загальнотеоретична характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Вип. 64. С. 21–25. URL: https://visnyk-jurisuzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/5-2.pdf (дата звернення: 22.08.2026).
15. Калєніченко Л.І. Юридична відповідальність у публічному та приватному праві. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 19 черв. 2020 р. Харків, 2020. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/80342596-4eb6-4544-800b-c02e108fec7b/content (дата звернення: 22.08.2026).
16. Задихайло О.А. Співвідношення понять «державне управління», «публічне управління» та «публічне адміністрування» в категоріальному апараті адміністративного права. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право»*. 2020. Вип. 31. С. 43–48. URL: https://shortlink.win/1xERf (дата звернення: 22.08.2026).
17. Про схвалення Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 831-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 22.08.2026).

18. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Мірило правовладдя (Rule of Law Checklist) : ухвалено Венеційською комісією на 106-му пленарному засіданні, Венеція, 11–12 березня 2016 р. CDL-AD(2016)007. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents /default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr (дата звернення: 22.08.2026).
19. Ківалов С.В., Біла-Тіунова Л.Р. та ін. Загальне адміністративне право України : підручник / за заг. ред. С.В. Ківалова, Л.Р. Білої-Тіунової. Одеса : Фенікс, 2023. 792 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4fmb_pravo/Admin.-pravo-2023-Kivalov.pdf (дата звернення: 22.08.2026).
20. Яковлєв І.П. Форми і методи публічного адміністрування у державній митній справі: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 224 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/f2896b18-9794-4965-be8c-43f5fda1d124 (дата звернення: 22.08.2026).
21. Піть І.Ю. Суб'єктний склад військових адміністративних правопорушень: нормативні та практико-прикладні аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. Вип. 103. С. 141–155. URL: https://apdp.in.ua/v103/22.pdf (дата звернення: 22.08.2026).
22. Кісель В.Й. Статус військових частин Збройних Сил України як суб'єктів цивільних правовідносин. *Часопис Хмельницького університету управління та права «Університетські наукові записки»*. 2005. № 3. С. 107–110.
23. Хамходера О.П., Піть І.Ю. Суб'єктивний публічний інтерес: теорія та прикладні перспективи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія*: «*Юридичні науки*». 2021. № 1 (35). С. 27–39. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/97625fa5-1239-47be-ae59-0c67434bea16/content (дата звернення: 22.08.2026).
24. Терещук М.М. Юридична відповідальність у публічному праві : дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2019. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c916b92f-4a28-43b7-9034-a7b1339ea3ba/content (дата звернення: 22.08.2026).
25. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 22.08.2026).
26. Коваль В.П. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану : дис. ... д-ра філософії. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2021. URL: https://old.karazin.ua/docs/work/dysertatsii/koval-dysertatsia.pdf (дата звернення: 22.08.2026)
27. Скоморовський В.Б., Сєріков М.А. Юридична відповідальність військовослужбовців як елемент забезпечення дисципліни та законності у військовій сфері. *Legal Bulletin*. 2025. № 2 (16). С. 147–151 URL: https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/548/489 (дата звернення: 22.08.2026).
28. Вернигора В.В. Адміністративно-правове забезпечення службової дисципліни та законності у військових формуваннях України під час особливого періоду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 21 с.
29. Бейкун А.Л., Піскун І.І., Топольніцький В.В., Нетребенко А.О. Теоретико-правові проблеми визначення базових дефініцій, що встановлюють юридичну відповідальність військовослужбовців при проведенні службових розслідувань у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. *Збірник наукових праць Це тру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2024. № 1 (80). С. 94–102. URL: https://znp-cvsd.nuou.org.ua/article/view/305730/297289 (дата звернення: 22.08.2026).
30. Радчук А.А. Поняття адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2024. № 1(83). Т. 2. С. 81–85. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/1-2_2024/16.pdf (дата звернення: 22.08.2026).
31. Іщенко С.О. Поняття й ознаки адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 37. С. 73–76. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc37/21.pdf (дата звернення: 22.08.2026).
32. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text (дата звернення: 22.08.2026).

Pit I. Specific features of the legal liability of military personnel in the public-law sphere: status and functional dimensions

Summary. The article examines the theoretical and legal nature of the legal liability of military personnel in the public-law sphere and determines its place within the mechanism of legal regulation of military service. Based on an analysis of general theoretical approaches to the concept of liability, the article substantiates the appropriateness of considering legal liability within the public-law framework as a unity of its retrospective and prospective dimensions. The specific features of the legal liability of military personnel in the public-law sphere are revealed, as determined by the special nature of military service and the special administrative-law status of military personnel. It is substantiated that such liability simultaneously constitutes an element of an individual's special administrative-law status and a component of the administrative-law framework for ensuring the proper functioning of military service. Particular attention is paid to the dual nature of the legal impact of the liability of military personnel in the public-law sphere, which is directed simultaneously at the individual servicemember and at ensuring military discipline, the proper order of military service, and the defence capability of the State. It is established that, under martial law, the individual and broader societal dimensions of such liability acquire equal significance. For the first time, the specific features of the legal liability of military personnel in the public-law sphere are clearly identified and systematised. These include its incorporation into the structure of the special administrative-law status of military personnel, a specific range of liable subjects, an expanded scope of legally significant military-service duties, a special procedure for the implementation of liability, the existence of specific liability measures, its status-transformative nature, and the dual nature of its legal impact.

Key words: legal liability, administrative liability, disciplinary liability, administrative offence, Armed Forces of Ukraine, military personnel, military official.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно для мовного редагування, перевірки граматики, перекладу або інших допоміжних завдань, без використання згенерованих ними об'єктів як результатів академічної діяльності.

Дата першого надходження статті до видання: 01.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.10.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 09.11.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)